

Denis Vokić

Prijedlog novog usustavljenja konzervatorsko-restauratorske struke

Denis Vokić
Sveučilište u Dubrovniku
HR – 20 000 Dubrovnik, Ćira Carića 4

UDK: 7.025.3:165
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 1. 12. 2010.

Ključne riječi: konzerviranje, restauriranje, preventivno konzerviranje, preventivna zaštita, dokumentacija

Key words: conservation, restoration, preventive conservation, preventive protection, documentation

Krovna europska strukovna organizacija ECCO¹ u mapi konz.-rest. procesa² dokumentaciju postavlja negdje »dolje lijevo sa strane« da statira i da ne rezultira ničim pa ni novim znanjima, ni širenjem informacija... ništa se ne rađa iz nje. Ako je tako, postavlja se pitanje: »Kako se informacije dobivene konzervatorsko-restauratorskim aktivnostima materijaliziraju i kako postaju dio simboličnoga proizvoda kojeg se semantički označuje pojmom *znanje?*«

U ovom se radu na temelju teze da je metodološki usustavljena dokumentacija uvjet znanstvenosti konzervatorsko-restauratorskog rada, predlažu nova rješenja te se objašnjava u čemu bi bio kvalitativni napredak u novopredloženom usustavljenju. Da bi se mogle definirati konzervatorsko-restauratorske aktivnosti, potrebno je definirati jasnu semantičku oznaku za svaku pojedinu aktivnost konzervatora-restauratora. U tom smislu, sadašnje je definiranje *preventivnog konzerviranja* problem. Predlaže se redefiniranje pojma *preventivno konzerviranje* da bi se *preventivno konzerviranje* moglo opravdano prikazivati kao djelatnost konzervatora-restauratora. Predlaže se izmijenjeni prikaz konzervatorsko-restauratorskih aktivnosti, a prijedlog nove mape konz.-rest. procesa temelji se na tezi da je taj proces jedino dokazivo i jedino ispravno prikazati metodološki usustavljenom dokumentacijom. Ujedini li se u jednom prikazu prijedlog mape metodološki usustavljenog konzervatorsko-restauratorskog procesa i prijedlog mape rezultata toga procesa, dobit će se prikaz komplementaran mapi aktivnosti konzervatora-restauratora.

UVOD – POLAZIŠNE TEZE

Novi prijedlozi za revidiranje usustavljenja struke nalaze polazište u tezi da je kvalitetna, metodološki usustavljena dokumentacija onaj segment djelatnosti koji može napraviti razliku između konzerviranja-restauriranja kao znanstvene discipline, s jedne strane, i radioničkog popravljivanja ili umjetničkog uljepšavanja, s druge strane. Ta nas teza upućuje da je bez metodološki usustavljene dokumentacije konzervatorsko-restauratorski rad osuđen na neznanstvenost i na nepotreban gubitak mnoštva informacija esencijalnih, među ostalim, i za razvoj struke same. Dakle, novi prijedlog znanosti struke metodološki usustavljenu dokumentaciju imenuje uvjetom znanosti konzervatorsko-restauratorskog rada i uporištem epistemologije struke.

To je polazište za novi prijedlog usustavljene mape koja prikazuje strukovne procese. Prijedlog se temelji na ideji da je jedino dokazivo prikazati konzervatorsko-restauratorski proces prikazom metodološki usustavljene dokumentacije koja »usmjerava i prati« radove.

Da bi se moglo takvo što definirati, potrebno je definirati jasnu semantičku oznaku za svaku pojedinu aktivnost konzervatora-restauratora. U tom se smislu sadašnje definicije »preventivnog konzerviranja« čine problematičnima i na međunarodnoj razini i, na poseban način, i u Hrvatskoj. Zato to pitanje prvo zaslužuje pozoran osvrt i prijedlog kako riješiti problem.

I. POSTOJEĆE DEFINICIJE PREVENTIVNOG KONZERVIRANJA

AIC pojam *preventive care* definira na sljedeći način: »Preventivna skrb (*preventive care*), također zvano preventivno konzerviranje (*preventive conservation*), jest ublaživanje propadanja i oštećivanja kulturnog dobra formuliranjem i implementiranjem planova i djelovanja u sljedećem:

¹ European Confederation of Conservation-Restoration Organizations

² ECCO (2010): Competences for Access to the Profession, <http://www.ecco-eu.org/documents/ecco-documentation/index.php> (18. 2. 2011.).

odgovarajući uvjeti okoliša; odgovarajuće rukovanje i odgovarajući način čuvanja u čuvaonici, na izložbi, u pakiranju, u transportu i u uporabi; integralna zaštita od biološke aktivnosti; spremnost na izvanredne situacije; promjena formata / dupliranje.³«

ECCO (2002)⁴ definira *preventive conservation* na sljedeći način: »Preventivno konzerviranje sastoji se od neizravne aktivnosti u svrhu usporavanja propadanja i sprječavanja šteta stvaranjem uvjeta optimalnih za očuvanje kulturne baštine koliko god je to kompatibilno s njezinom društvenom uporabom. Preventivno konzerviranje obuhvaća pravilno rukovanje, transport, uporabu, skladištenje i izlaganje. Također, može involvirati pitanja izradbe faksimila u svrhu očuvanja izvornika.«

ICOM-CC definira preventivno konzerviranje na sljedeći način: »Preventivno konzerviranje znači istraživanje i interveniranje u svrhu reduciranja stupnja propadanja i u cilju smanjenja rizika zbirka.⁵«

UNESCO-ICCROM nigdje ne definiraju pojam preventivnog konzerviranja, nego se iz raznih ICCROM-ovih publikacija može različito čitati na što se taj pojam konkretno odnosi. Tako se taj pojam u publikaciji *Standards in Preventive Conservation* odnosi na temperaturu, vlagu i svjetlost⁶. U publikaciji *Teamwork for preventive conservation* jasno je napisano da se pojam odnosi i na pravnu zaštitu, zaštitu od poplava, požara, ratnih razaranja i drugih prirodnih katastrofa.⁷

1.1. Problem s postojećim definiranjem preventivnog konzerviranja

Uzevši u obzir da, prema ECCO-ovim *Smjernicama struke*⁸, preventivno konzerviranje spada u zadaće konzervatora-restauratora, postavlja se pitanje: »Spada li u zadaću (ili specijalnost, ili djelokrug) konzervatora-restauratora inventariziranje, prikupljanje, pravna zaštita, protupožarna zaštita i protuprovalna zaštita?⁹«

Uzmemo li u obzir činjenicu da neka zdravorazumska odgovornost mora postojati (isto kao što manje-više takva odgovornost treba postojati i kod drugih struka i svih

savjesnih građana), ipak, mora se primijetiti da je pravna zaštita specijalnost stručnjaka koji su studirali pravo, protuprovalna zaštita specijalnost stručnjaka koji su studirali na Policijskoj akademiji ili na Visokoj školi za sigurnost. Protupožarna je zaštita specijalnost onih koji su se školovali za vatrogastvo i zaštitu od požara... Ako nije tako, onda nemaju smisla ni stručna zvanja ni specijalističko obrazovanje.

Glavna sjevernoamerička i glavna europska strukovna organizacija (AIC i ECCO) preventivno konzerviranje definiraju uopćeno nabrajajući »situacije« (mjesto ili stanja) u kojima se baština može nalaziti (rukovanje, transport, uporaba, skladištenje, izlaganje). Ne definiraju preventivno konzerviranje tako da nabroje »uzročnike« koji izazivaju propadanje. Postavlja se pitanje: »Kako preventivno konzerviranje prikazati u mapi konzervatorsko-restauratorskih aktivnosti ako se definicija bazira na 'situacijama' u kojima se baština može nalaziti umjesto da se definiraju svakodnevno prisutni 'uzročnici propadanja'?« Isti uzročnici šteta mogu djelovati u svim situacijama u kojima se baština može nalaziti.

Bolje rečeno, postavlja se pitanje kako semantički označiti, tj. razdvojiti onaj segment preventivnog konzerviranja koji je specijalističko područje djelovanja konzervatora-restauratora od onih segmenata koji to objektivno ne mogu biti na razini profesionalnoga specijalističkog znanja i podučnosti?

Poštujući neodređeni naputak da je preventivno konzerviranje »djelokrug svih«, trebalo bi uzeti u obzir činjenicu da postoje specijalistički obrazovani stručnjaci na području prava (pravne zaštite), protupožarne zaštite i protuprovalne zaštite koji na svojim specijalističkim područjima, zasigurno, mogu kvalitetnije pridonositi od konzervatora-restauratora.

Što je čiji djelokrug, lako je definirati jednostavnim promatranjem koga muzeji angažiraju za specifična područja zaštite. Lako je vidjeti da nitko ne traži od konzervatora-restauratora izradbu elaborata protuprovalne zaštite... Dakle, promatranjem tko piše koju »dokumentaciju« može se steći uvid da neki segmenti onoga što se definira *preventivnim konzerviranjem* nisu specijalnost konzervatora-restauratora. Inventariziranje, prikupljanje, pravnu zaštitu, protupožarnu zaštitu i protuprovalnu zaštitu trebalo bi, nekako, posebno semantički označiti jer AIC i ECCO (a po ugledu na njih i mnoge ostale strukovne organizacije) imenuju *preventivno konzerviranje* djelatnošću konzervatora-restauratora.

1.2. Evaluiranje protivljenja nekih u Hrvatskoj uporabi pojma »preventivno konzerviranje«

Usprkos pozitivnim rješenjima u *Pravilniku o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti te uvjetima*

3 American Institute for Conservation (2010): AIC Definitions of Conservation Terminology, *AIC Directory 2010*, Washington, 18 i 19. Direktorij se objavljuje svake godine. Prijevod istog teksta iz ranijeg Direktorija u: preveo i priredio Vokić, D. (2007): *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada*, K-R centar, Zagreb, 2007, 235-238.

4 Ranija definicija ECCO-a iz 1993. ne spominje izradbu faksimila kao način preventivnog konzerviranja baštine. *ECCO Professional guidelines*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o./professional-guidelines.html> (22. 2. 2011.). Prijevod ECCO-ovih Smjernica iz 2002. i ranijih iz 1993. u preveo i priredio Vokić, D. (2007): *Nav. dj.*, 238-253.

5 ICOM-CC Working Groups, Preventive Conservation, <http://www.icom-cc.org/36/working-groups/preventive-conservation/> (3. 3. 2011.).

6 ICCROM, Standards in Preventive Conservation, http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_04_StandardsPreventiveConser_en.pdf (3. 3. 2011.).

7 ICCROM Teamwork for Preventive Conservation, http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_01_Teamwork_en.pdf (3. 3. 2011.).

8 ECCO Professional guidelines... *nav. dj.*, 238.

9 Negdje je protuprovalna zaštita ubrojena u preventivno konzerviranje, negdje nije. Činjenica je da krađa ne mora značiti oštećenje baštine. Paradoksalno, krađom baština može dobiti kvalitetnijeg skrbnika u pitanju uvjeta čuvanja i zaštite od propadanja.

i načinu njihova stjecanja (NN, 59/09.)¹⁰ neki pojedinci iz »konzervatorskih« krugova odriču drugima pravo uporabe semantičke oznake *konzerviranje*. Nadalje, smatraju pojmove konzervator i konzerviranje »anglosaksonizmima« koji nisu u »hrvatskoj tradiciji«¹¹.

Takvi su navodi neutemeljeni s koje god strane ih razmotrili. O problemu se, s jedne strane, može raspravljati proučavanjem geneze nastajanja novog naziva struke, s druge strane, proučavanjem geneze uporabe naziva konzervator u *Hrvatskoj*. Obje su geneze predočene u tekstu *O epistemologiji konzervatorsko-restauratorske struke* i obje dokazuju da je gornji navod neutemeljen¹². U nastavku će se razmotriti utemeljenost odbacivanja pojma *preventivno konzerviranje* uz opravdanje da taj pojam nije »hrvatska tradicija«, odnosno razmotrit će se geneza nastanka koncepta preventivnog konzerviranja.

Istina je da su čuvanje i održavanje koncepti koji su poznati oduvijek. No, tek šezdesetih godina 20. st. pojavila se ideja o potrebi holističkoga pristupa čuvanju predmeta u zbirkama. To se definiralo kao novi koncept u struci koji se ubrzano počeo razvijati. Taj je koncept u početku nazivan na razne načine: *curatorial care*, *preventive care*, *preventive conservation*, *restauro preventivo*.¹³ U Italiji se o holističkome pristupu može govoriti tek od 1966., tj. od poticaja Umberta Baldinija.¹⁴ Tek je 1983. zaposlena prva osoba zadužena isključivo za preventivno konzerviranje zbirke, i to u Smithsonian Institutu pod nazivom *Collections Care Specialist*.¹⁵ Osamdesetih godina 20. st. *preventive care* počinje se učiti na studijima, isprva u SAD-u, zatim u Kanadi. Osamdesetih se godina organiziraju prvi tečajevi, pišu prve studije, publiciraju se rezultati istraživanja, nastaju prvi udžbenici i druge publikacije na ovom području... Preventivno je konzerviranje kao holistički koncept u Francuskoj uvedeno u praksu tek u devedesetim godinama dvadesetog stoljeća.¹⁶

Nakon nekoliko desetljeća od nastanka koncepta moglo bi se reći da je njegovo semantičko označivanje u raznim jezicima prilično usuglašeno.

10 Pravilnik o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti te uvjetima i načinu njihova stjecanja (NN, 59/09.), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/305281.html> (19. 3. 2011.).

11 Primjerice, Ž. Laszlo, prikaz knjige *Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki, Prinove knjižnice MDC-a 2007*, također dostupno na [http://mdc.hr/hr/mdc/knjiznica/prinove-knjiznice-mdc-a/rezultati-pretrazivanja-prinova/?trazi=prinove&s=14+\(1\)+2007&stranica=3&prinovald=26620](http://mdc.hr/hr/mdc/knjiznica/prinove-knjiznice-mdc-a/rezultati-pretrazivanja-prinova/?trazi=prinove&s=14+(1)+2007&stranica=3&prinovald=26620) (19. 3. 2011.).

12 Pod naslovom II.3. Problem »zauzetosti« semantičke oznake »konzervator« u Hrvatskoj.

13 Cesare Brandi je autor pojma *restauro preventivo*. Iako je taj pojam danas u Italiji zamijenjen pojmom *conservazione preventiva*, mnogi Brandijevi poštivatelji još se služe pojmom *restauro preventivo*.

14 Lambert, S. *Italy and the history of preventive conservation*, <http://ceroart.revues.org/1707> (12. 3. 2011.).

15 Wendy Claire Jessup bila je na toj poziciji od 1983. do 1987. Na Cons DistList web stranici *History of Preventive Conservation* dala je detaljan i precizan odgovor na upit o povijesti preventivnog konzerviranja u skladu s njenim spoznajama, <http://cool.conservation-us.org/byform/mailling-lists/cdl/2009/0448.html> (27. 3. 2011.).

16 Centre Interrégional de Conservation et Restauration du Patrimoine (C.I.C.R.P.), Preventive conservation, <http://www.cicrp.fr/preventive-conservation.html> (pristupljeno 3. 3. 2011.).

Danas:

u Italiji	<i>conservazione preventiva</i>
u Francuskoj	<i>conservation preventive</i>
u Španjolskoj	<i>conservación preventiva</i>
u Njemačkoj	<i>Präventive Konservierung</i>
u SAD-u	<i>Preventive Care</i> ili <i>Preventive Conservation</i>
u Velikoj Britaniji	<i>Preventive Conservation</i>
prema HRD-u	<i>preventivno konzerviranje</i>

Na temelju predočene geneze nastanka ovoga holističkog koncepta može se zaključiti da se ni koncept ni semantička oznaka *preventivno konzerviranje* ne može nazivati ičijom tradicijom, jer uopće nisu postojali prije 50 godina. Izvorne anglosaksonske semantičke oznake tog koncepta bile su *curatorial care* i *preventive care*, a ne *preventive conservation*. Tako se čini da je diskutabilan i onaj prigovor da se semantička oznaka *preventivno konzerviranje* uvodi u hrvatski jezik pod utjecajem anglosaksonske tradicije. U današnjemu globalnom okruženju pojam *preventivno konzerviranje* apsolutno je dominantan u svijetu, uključujući Italiju, Francusku i Njemačku, te je i HRD taj pojam usvojio i definirao u *Definicijama osnovnih stručnih termina*¹⁷.

I.3. Prijedlog redefiniranja pojma *preventivno konzerviranje* u svrhu razlikovanja od *preventivne zaštite (preventive protection)*

ECCO u mapi konzervatorsko-restauratorskog procesa¹⁸ kreće od *konz.-rest. procesa*, pa preko *konz.-rest. aktivnosti* opet do *konz.-rest. procesa*. Tako se komplicira prikaz. Čini se logičnim da su *konz.-rest. aktivnosti* obuhvatniji pojam od samog procesa, odnosno da je *konz.-rest. proces* dio *konz.-rest. aktivnosti*, a da su *konz.-rest. aktivnost* dio aktivnosti koje se obično nazivaju *zaštitom baštine*.

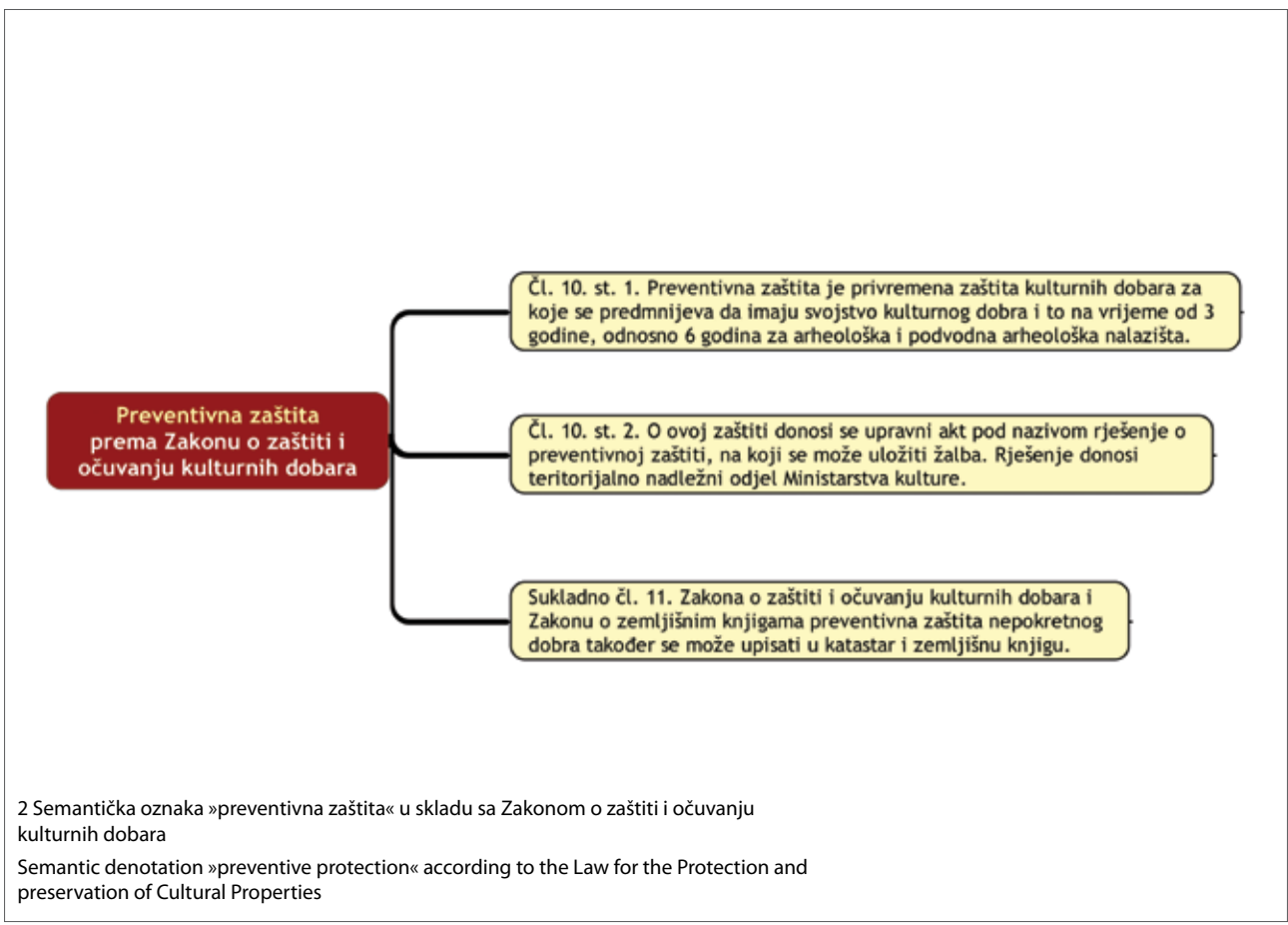
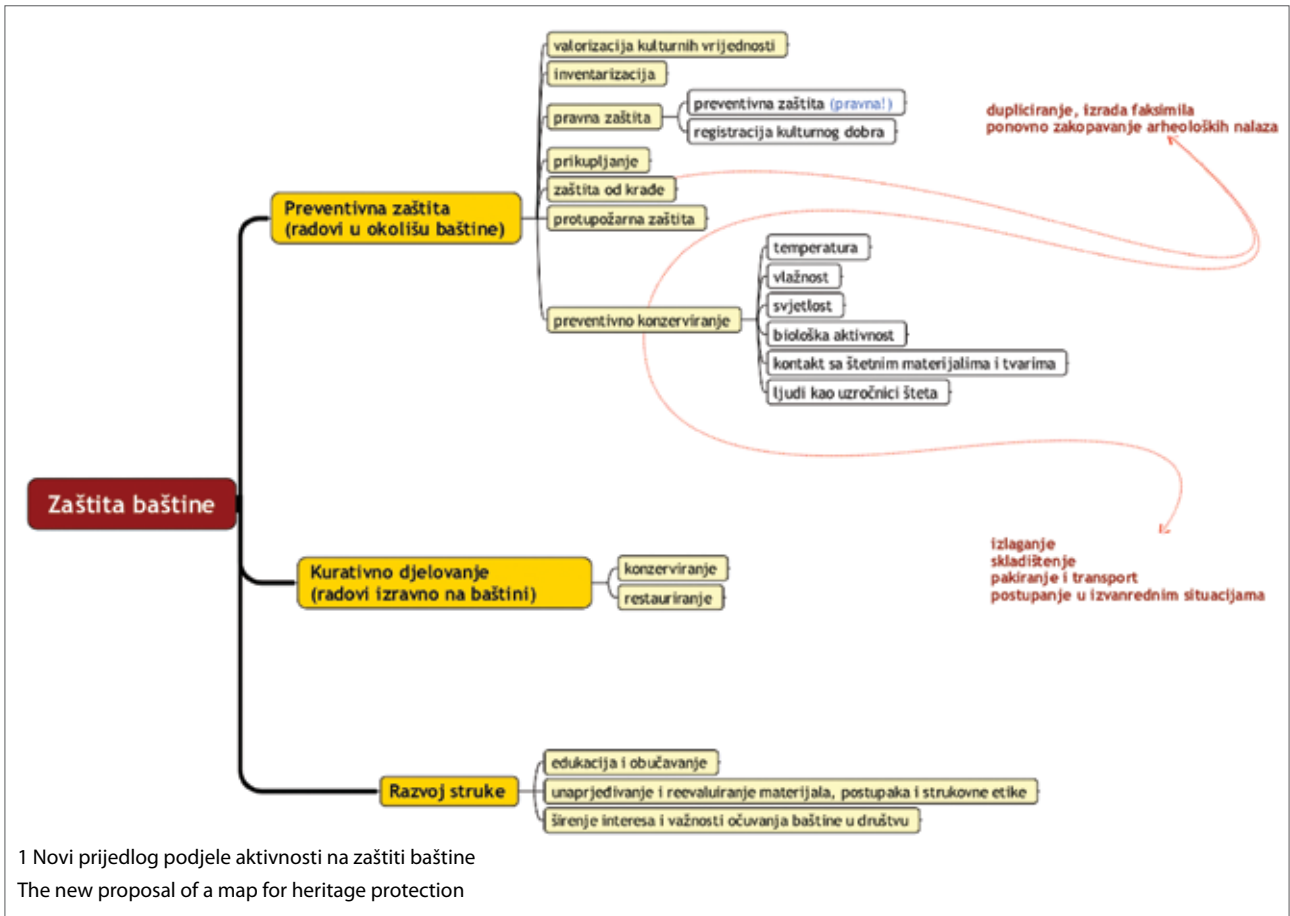
Može li se semantički jasno označiti onaj segment *preventivnog konzerviranja* koji je dio aktivnosti konzervatora-restauratora i tako ga jasno diferencirati od onog dijela koji spada u specijalističke aktivnosti drugih struka? Zasigurno bi se moglo ako se pojam *preventivno konzerviranje* redefinira.

Latinska riječ *conservare* znači *sačuvati*. Logički, baštinu je moguće čuvati od stalnih »sila« koje izazivaju propadanje materijala, ali i od rizika od neželjenog »događaja«. Prijedlog redefiniranja pojma *preventivno konzerviranje* polazi od razlike u primjeni semantičke oznake *konzerviranje* u sljedeće dvije »opservacije«:

17 Hrvatsko restauratorsko društvo (2003.): *Definicije osnovnih stručnih termina Hrvatskog restauratorskog društva, Vijesti muzealaca i konzervatora 3-4*, Zagreb, 2003, 76-78. Godine 2007. Definicije su minimalno doručene u svrhu usklađivanja s novim Smjernicama i Etičkim kodeksom ECCO-a iz 2002. Doručena je verzija objavljena u Vokić, D. preveo i priredio (2007): *nav. dj.* 254-258.

18 ECCO, *Competences for Access to the Profession*, <http://www.ecco-eu.org/documents/ecco-documentation/index.php> (18. 2. 2011.). Više o tome u članku O epistemologiji konz.-rest. struke, u dijelu III.3. Što je problem s ECCO-om.

19 Podjela na »propadanje i rizike« preuzeta je iz ICOM-CC-ove definicije preventivnog konzerviranja.

1. uporaba semantičke oznake *konzerviranje* može se povezivati s onim što rade konzervatori, kustosi i konzervatori-restauratori,
2. semantička oznaka *konzerviranje* nije uobičajeni označitelj onoga što rade protupožarni i protuprovalni stručnjaci.

Na temelju tih opservacija moglo bi se reći da odgovornost ili specijalnost konzervatora-restauratora jest *preventivno konzerviranje*, ali pod uvjetom da se *preventivno konzerviranje* redefinira tako da uključi samo one aktivnosti koje se mogu prikazati kao specijalnost konzervatora-restauratora. Može se predložiti mapa *aktivnosti na zaštiti baštine* na sljedeći način: sl.1.

Prijedlog osnovne podjele »zaštite baštine« oslanja se na Capleovo usustavljenje *conservation activities*²⁰. Novina je zamjena pojma *preventivno konzerviranje* pojmom *preventivna zaštita*, pojma *kurativno konzerviranje* pojmom *kurativna zaštita* i pojma *formativno konzerviranje* pojmom *razvoj struke*. Predloženi pojam *preventivna zaštita* ujedinijavao bi sve ono što danas AIC, ECCO i ICOM-CC definiraju semantičkom oznakom *preventivno konzerviranje*. Valorizacija kulturnih vrijednosti u svrhu inventariziranja, zatim prikupljanje, pravna, protuprovalna²¹ i protupožarna zaštita skup su mjera koje su usmjerene na zaštitu baštine umanjivanjem rizika, ali treba uočiti da te mjere ne reduciraju stupanj propadanja materijala. *Preventivno konzerviranje* trebalo bi biti samo onaj skup mjera koje su usmjerene na reduciranje stupnja propadanja materijala. Materijal propada pod nepovoljnim utjecajima temperature, vlage, svjetlosti, dodira sa štetnim materijalima i tvarima, bioloških čimbenika razgradnje i manipuliranja (ili uporabe). To su stalni čimbenici (sile) koji uzrokuju

propadanje materijala, a prisutni su u svim situacijama u kojima se baština može nalaziti.

Onaj segment *preventivne zaštite* kojeg bi se u skladu s redefiniranim značenjem nazivalo *preventivnim konzerviranjem* mogao bi se imenovati aktivnošću konzervatora-restauratora, dok ostali dio *preventivne zaštite* označuje specijalističke aktivnosti drugih struka.

Prijedlog mape *zaštite baštine* usustavljen je tako da poštuje struke i mogućnost njihova razgraničenja u opisima aktivnosti.

Definiranjem razlike između preventivnog konzerviranja i preventivne zaštite bio bi stvoren preduvjet da se može semantički označiti aktivnošću konzervatora-restauratora. Prije toga treba razmotriti još neke pretpostavke dotaknute u predloženoj mapi zaštite baštine.

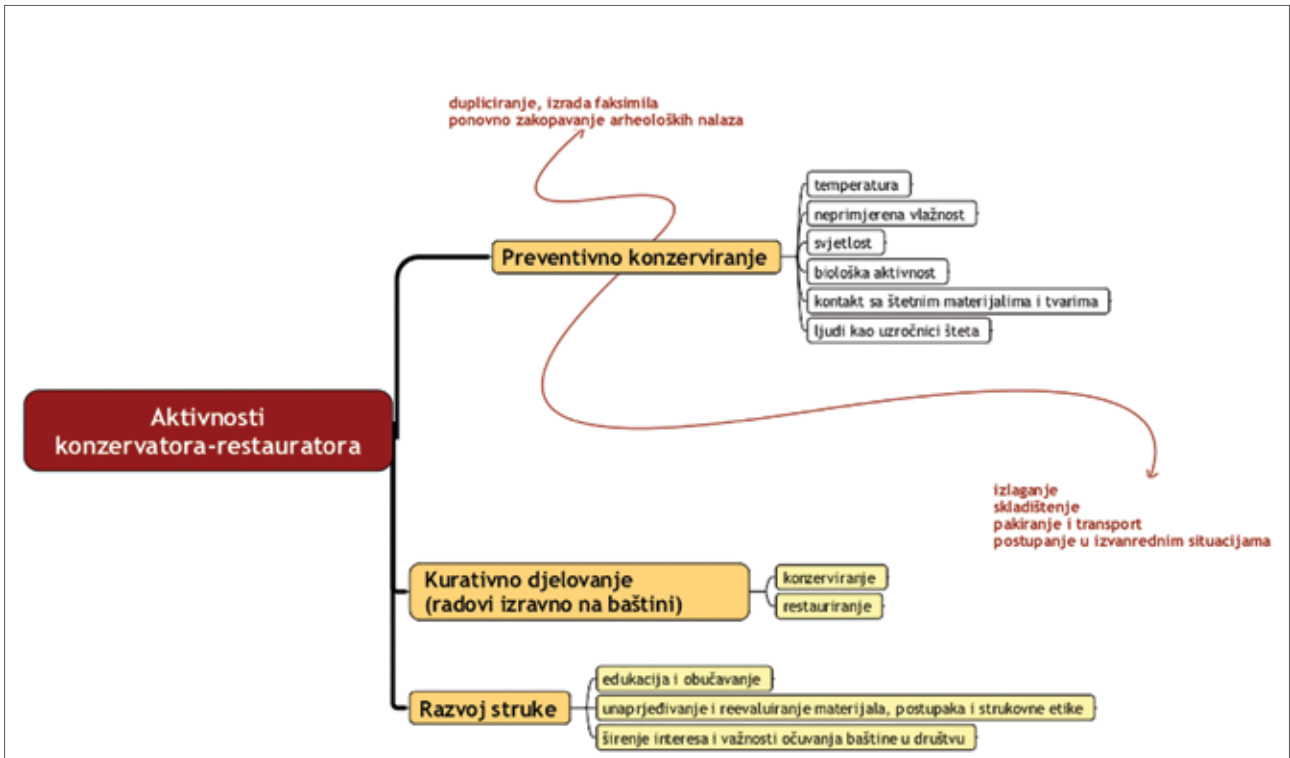
I.4. Prijedlog razlikovanja predložene *preventivne zaštite* od one *preventivne zaštite* koju spominje hrvatski **Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara**

Hrvatski Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara semantičkom oznakom »preventivna zaštita« označuje jedan oblik pravne zaštite baštine na sljedeći način: sl. 2

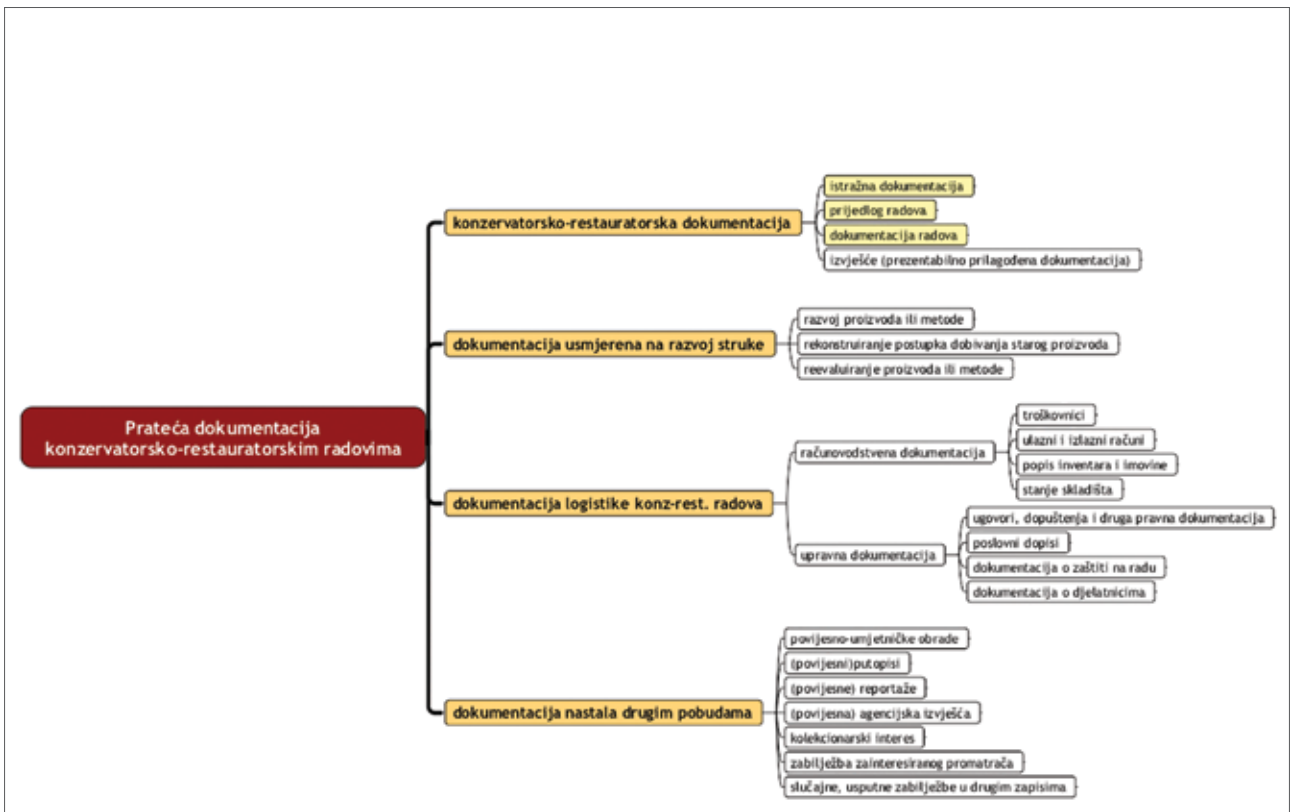
Dakle, teritorijalno nadležan Konzervatorski odjel Ministarstva kulture može zaštititi neki predmet ili objekt pravnim aktom, tj. *Rješenjem o preventivnoj zaštiti*. Rješenje ima rok valjanosti 3, odnosno 6 godina za koje vrijeme se trebaju evaluirati eventualne žalbe na rješenje. Nakon tog razdoblja mjera zaštite prestaje vrijediti ako se ne produlji ili ako ministar kulture na preporuku Povjerenstva ne donese *Rješenje o registraciji kulturnog dobra*. Iako bi u praksi iz konteksta trebalo biti jasno kad je riječ o pravnoj, a kada o nekoj drugoj *preventivnoj zaštiti*, trebalo bi u svrhu jasnoće semantičkog označivanja ono što Zakon naziva *preventivnom zaštitom* preimenovati u *preventivna pravna zaštita*.

²⁰ Caple, C. (1999): *Formative Conservation, ICOM-CC 12th Triennial Meeting Preprints*, Lyon, 137.

²¹ Precizno govoreći, protuprovalna zaštita ne štiti baštinu, nego imovinu vlasnika.

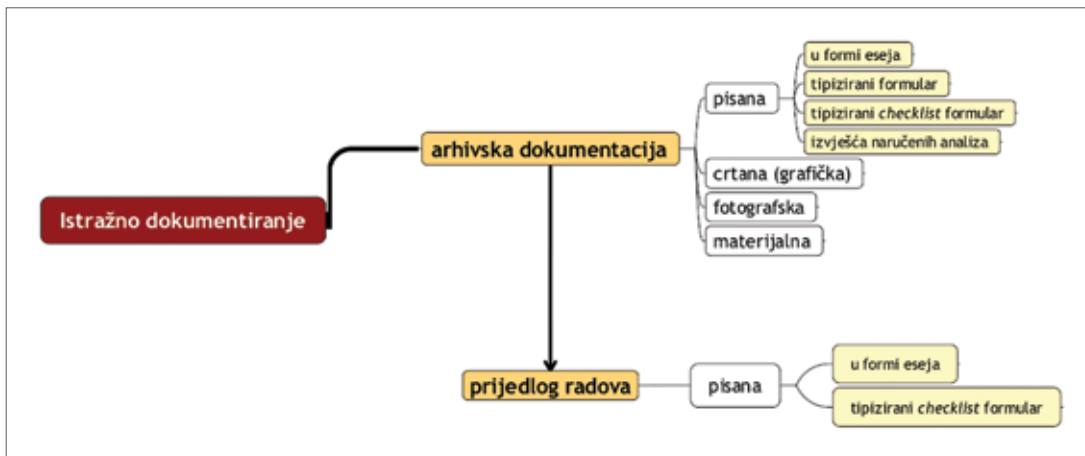

4 Prijedlog mape aktivnosti konzervatora-restauratora = reducirana mapa zaštite baštine
 The proposal for the conservator-restorer's activities map = a reduced heritage protection map

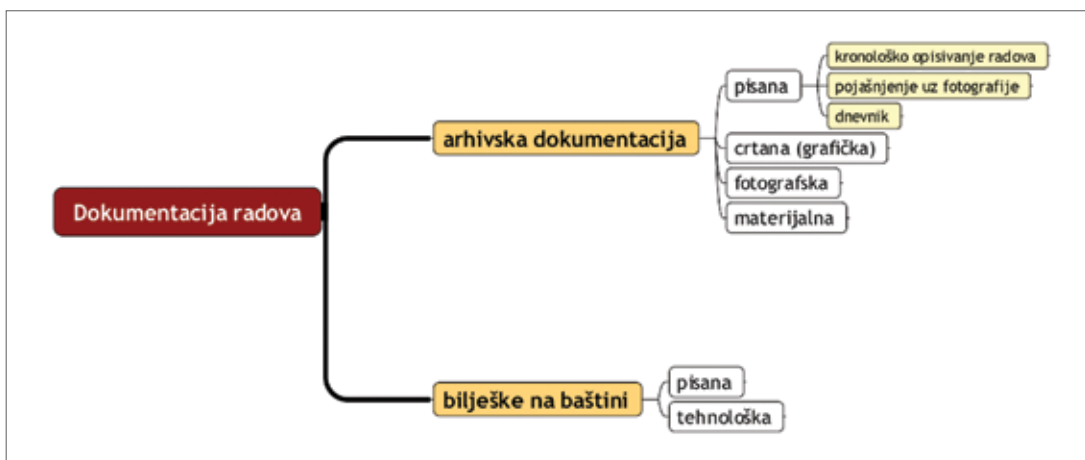

5 Prateća dokumentacija konz.-rest. radova
 Documentation that follows conservation-restoration work

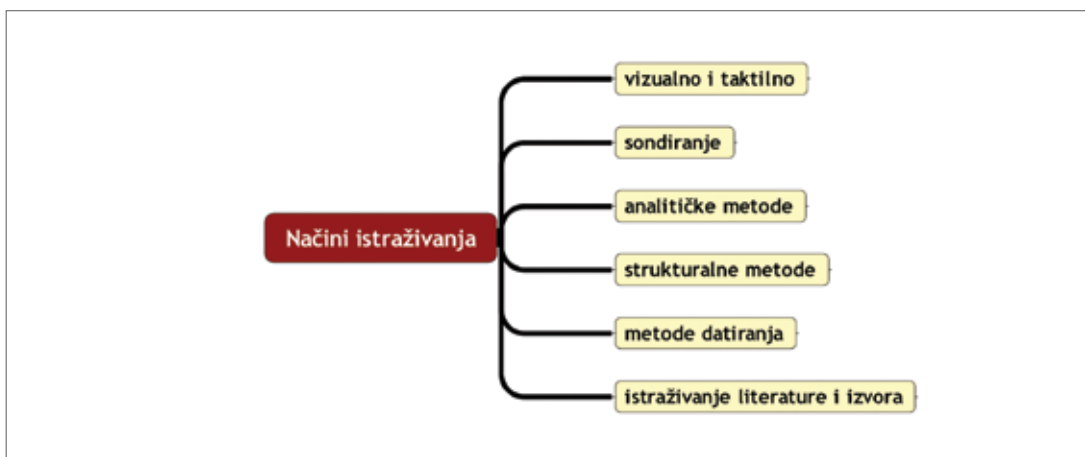
6 Istražna dokumentacija je materijalni trag istražnih radova
Examination is materialized through documentation

7 Dokumentacija radova na baštini
Documentation of works on heritage

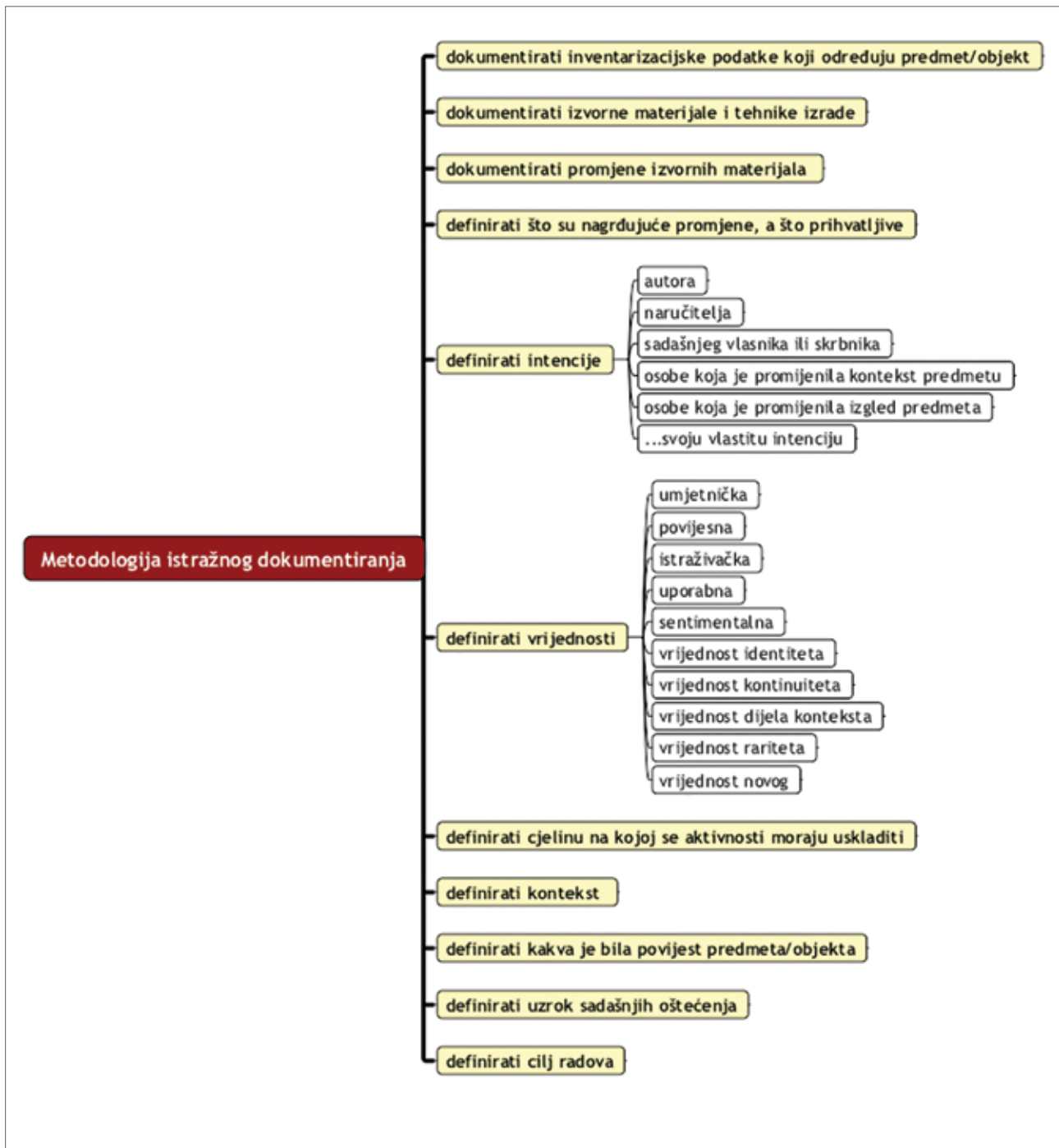
8 Načini istraživanja
Methods of examination

I.5. Preventivno konzerviranje u odnosu na dupliciranje ili izradbu faksimila i u odnosu na ponovno zakopavanje arheoloških nalaza

U AIC-ovoj i ECCO-ovoj definiciji preventivnog konzerviranja spominju se reformatiranje, dupliciranje i izradba faksimila. Treba spomenuti da takvo što ne mora biti potaknuto samo zahtjevima preventivnog konzerviranja. U opravdanja za izradbu faksimila može se ubrojiti nedostupnost izvornoga predmeta

zbog bilo kojeg razloga, ili uništenost predmeta/objekta. Ni AIC-ova ni ECCO-ova definicija *preventivnog konzerviranja* ne spominju ponovno zakopavanje arheoloških nalaza, a to je jedan od važnih načina preventivnog konzerviranja baštine. Još je na prvome međunarodnom kongresu „arhitekata i drugih tehničara u zaštiti povijesnih spomenika” koji je održan u Ateni 1931. doneseno sedam rezolucija koje su ujedinjene u povelji nazvanoj *Atenskom*

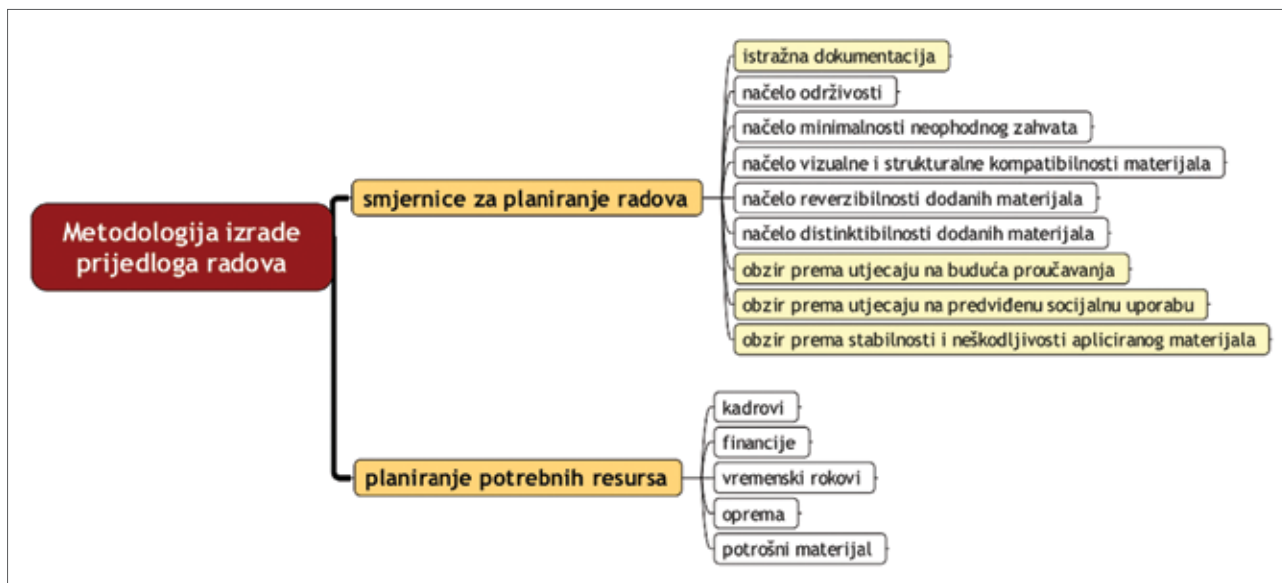
9 Ciljevi istražnog dokumentiranja ili »metodologija« istražnog dokumentiranja

The goal of examination documentation or »methodology« of examination documentation

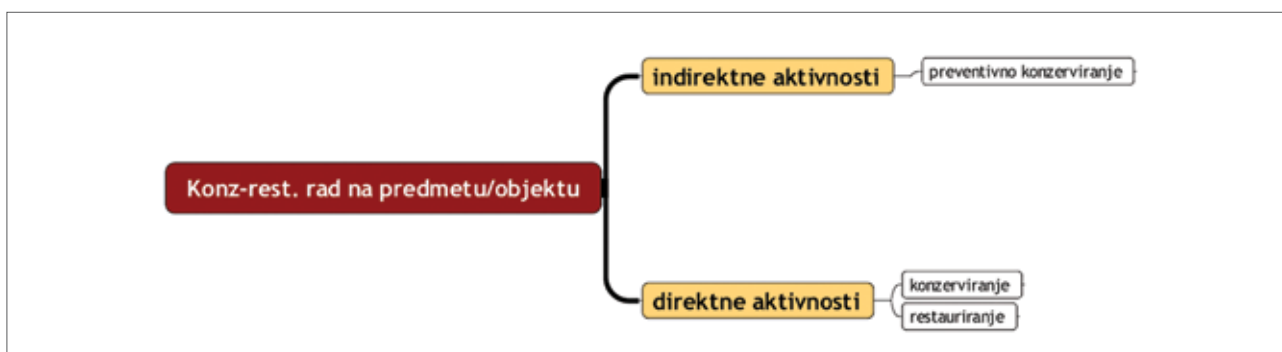
poveljom ili *Carta del Restauro*. U četvrtoj rezoluciji te povelje navedeno je: „Otkopane lokalitete koji se neće odmah restaurirati treba ponovno zakopati u svrhu zaštite.”²² Riječ „odmah” upućuje na to da treba poduzeti odgovarajuće aktivnosti prije nego što nastupe štetni procesi. To za mokro drvo i sličan higroskopi organski materijal znači istoga

trena, još tijekom iskapanja. U suprotnom, mokro arheološki otkopano drvo sušenjem gubi svoj oblik i višestruko gubi volumen te se raspada. Nešto različit primjer jesu otkopani mozaici. Ako su izloženi suncu, kiši i raznim nanosima vjetra tražit će neprekidan napor održavanja, u suprotnom, iz njih počinje klijeti razno bilje koje korijenjem i vlažnim pokrovom destruiira mozaik. Ponovno zakopavanje (na primjeren način) može opet osigurati njihovo trajno konzerviranje u zemlji.

²² The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931, http://www.icomos.org/athens_charter.html (22. 3. 2011).

10 Metodologija izrade prijedloga radova
Methodology for compiling treatment proposal

11 Konzervatorsko-restauratorski rad na predmetu/objektu
Conservation-restoration work on object

II. PRIJEDLOG MAPE AKTIVNOSTI KONZERVATORA-RESTAURATORA

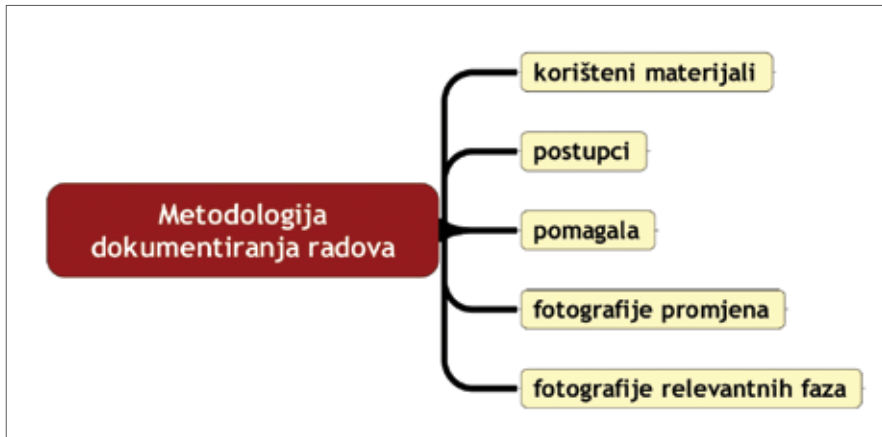
U mapi *aktivnosti konzervatora-restauratora* mogu se dupliciranje, izradba faksimila i ponovno zakopavanje arheoloških nalaza prikazati poveznicom s preventivnim konzerviranjem. Osim toga, poveznicom se mogu prikazati i »situacije« u kojima se baština može nalaziti, a koje spominju AIC-ova i ECCO-ova definicija *preventivnog konzerviranja* (izlaganje, skladištenje, pakiranje, transport i izvanredne situacije).

U mapi zaštite baštine lakše je nabrojiti one aktivnosti koje nisu konzervatorsko-restauratorske specijalnosti. Od prikazanih aktivnosti treba izdvojiti valorizaciju kulturnih vrijednosti, inventariziranje, pravnu zaštitu, prikupljanje, zaštitu od krađe i protupožarnu zaštitu. Dakle, od *preventivne zaštite* ostalo bi samo redefinirano *preventivno konzerviranje* kao aktivnost konzervatora-restauratora (sl. 3, 4).

Preventivno konzerviranje mora biti prikazano i u mapi aktivnosti (specijalnosti ili profesionalne odgovornosti) struke kustosa i struke konzervatora. Osim toga, treba biti prikazano i u mapi odgovornosti ravnatelja muzeja, jer oni menadžerski ujedinjuju i koordiniraju specijalističke planove *preventivne zaštite* s obzirom na ulaganja.

III. NAČINI MATERIJALIZACIJE DOKUMENTIRANJA KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKOGA PROCESA

Novi prijedlog mape konzervatorsko-restauratorskog procesa temelji se na ideji da je jedino dokazivo taj proces prikazati metodološki usustavljenom dokumentacijom koja »usmjeruje i prati« radove. Ako nema odgovarajuće dokumentacije, u zaborav prelaze informacije što je, čime i zašto rađeno u tijeku konzervatorsko-restauratorskoga procesa.

12 Metodologija dokumentiranja konzervatorsko-restauratorskih radova
The methodology of conservation-restoration treatment documentation

III.1. Prijedlog usustavljenja dokumentacije koja prati konzervatorsko-restauratorske radove

Neprikladno je svu dokumentaciju koja omogućuje konz.-rest. radove i svu dokumentaciju radova nazivati konzervatorsko-restauratorskom dokumentacijom. Konzervatorsko-restauratorska dokumentacija jest samo ona dokumentacija koja je nastala na temelju zahtjeva (pobuda) konzervatorsko-restauratorske struke (sl. 4, 5).

U dokumentaciju koja je nastala drugim pobudama mogu se ubrojiti povijesno-umjetničke obradbe nekog djela ako se u tim obradbama spominje ikakvo svjedočanstvo nekog konzervatorsko-restauratorskog rada na njemu. Često se vrijedni podaci o izgledu baštine i radovima na njoj mogu naći u starim putopisima, reportažama, pa čak i u izvještajima nekih agenata čiji se opisi nisu zadržavali samo na političkim prilikama. Vrijedne informacije o radovima mogu se katkad naći i u zapisima kolekcionara ili u zapisima zainteresiranih promatrača, te u raznim bilješkama u kojima su usputno spomenute.

Dokumentacija logistike konzervatorsko-restauratorskih radova može se dijeliti u dvije skupine: računovodstvenu i upravnu. U računovodstvenu dokumentaciju mogu se ubrojiti troškovnici, ulazni i izlazni računi, popis inventara i imovine te stanje skladišta. Nedvojbeno je da ta dokumentacija može biti itekako zanimljiva i sadržavati mnoge tehnološke detalje važne za praćenje ili rekonstruiranje nekog zahvata u prošlosti. Ipak, treba primijetiti da je to dokumentacija koja se piše na temelju zahtjeva neke druge struke i da je sadržajem prilagođena tim zahtjevima.

Slično je i s upravnom dokumentacijom. Upravna dokumentacija može sadržavati tehnološke detalje – napose ugovori. U upravnu dokumentaciju još možemo ubrojiti dopuštenja za rad i druge dokumente pravne prirode. Osim toga, u upravnu dokumentaciju možemo ubrojiti sve službene dopise vezane uz određeni posao, dokumentaciju o zaštiti na radu i dokumentaciju o djelatnicima.

Dokumentacija koja je usmjerena na razvoj struke obično potječe iz nekih razvojnih laboratorija, ali i iz

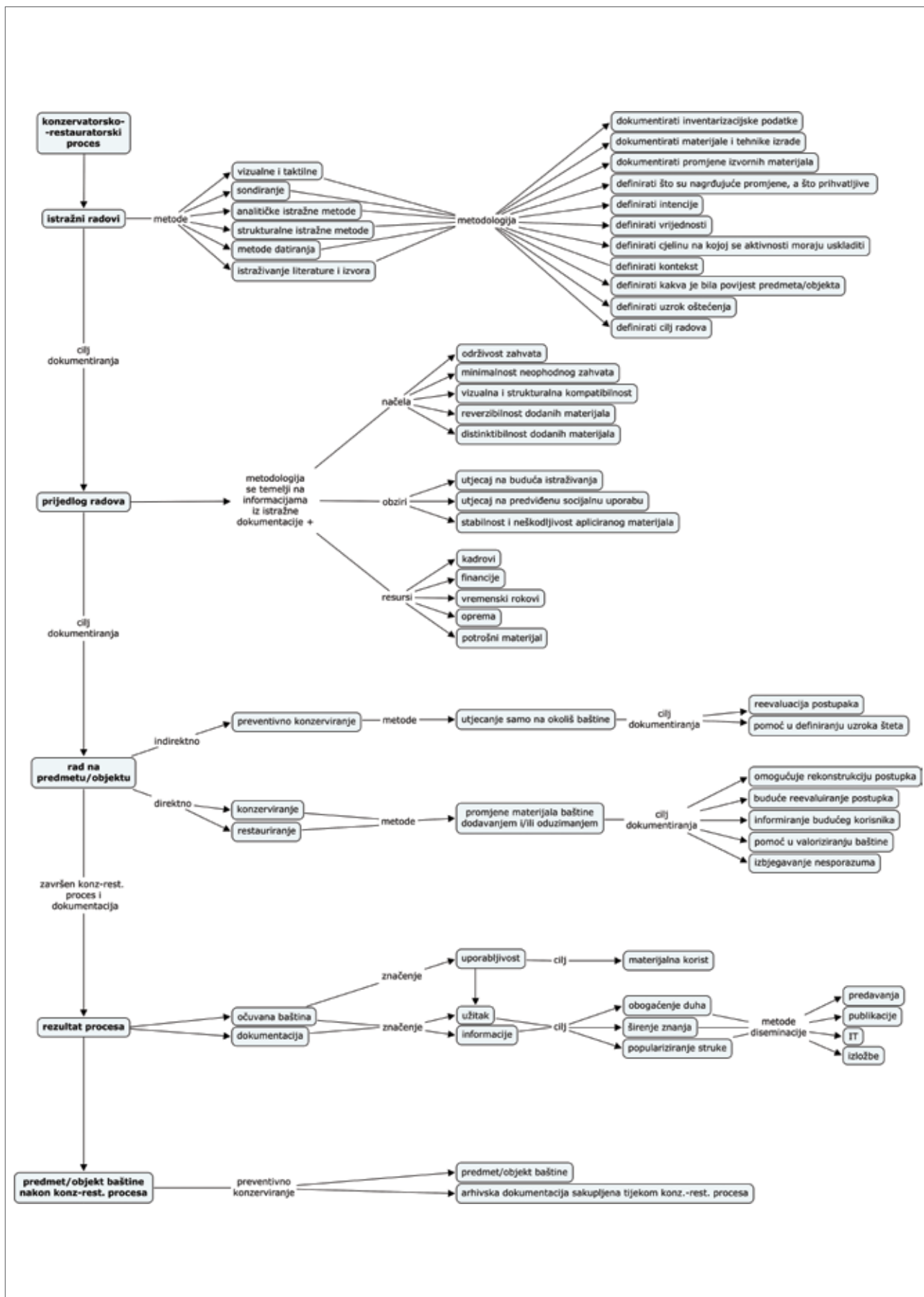
konzervatorsko-restauratorskih laboratorija, ateljea i radionica. Ovoj grupi dokumentacije pripadale bi bilješke i izvještaji o raznim procjenama primjerenosti nekog materijala ili postupka, zatim razvoj novoga proizvoda ili postupka ili unaprjeđenje postojećeg postupka. Ovamo bi trebalo ubrojiti i svu dokumentaciju koja nastaje istraživanjima u svrhu rekonstrukcije postupka dobivanja starog, tradicionalnog proizvoda ili reevaluiranjem nekog proizvoda ili postupka. Riječ je o istražnim radovima koji često imaju epilog objavljivanjem u stručnim ili znanstvenim časopisima. Konzervatorsko-restauratorska dokumentacija može biti usustavljena tako da istražni dio dokumentacije pruži metodu za ispravno definiranje »dijagnoze«. Nakon definiranja »dijagnoze« slijedi definiranje »terapije« oslanjajući se pritom na strukovno definirana načela i obzire. Uvjet za to jest odgovarajuće usustavljena metodologija dokumentiranja.

III.2. Načini materijaliziranja konzervatorsko-restauratorskog dokumentiranja

Konzervatorsko-restauratorska dokumentacija se može podijeliti na istražno dokumentiranje i dokumentiranje radova. ECCO-ove *Smjernice struke* navode u okviru *istražnih radova*²³ »određivanje tipa i obima potrebnog tretmana«, dakle »prijedlog radova«. Ipak, pitanje je je li *prijedlog radova* dio *istražnih radova* jer čini se logičnim da su *istražni radovi* jedno, a *prijedlog radova* drugo. U predloženoj mapi istražnog dokumentiranja prijedlog radova prikazan je kao posljedica istražne dokumentacije koja se arhivira (sl. 56).

Radovi se mogu dokumentirati kronološkim opisivanjem radova po fazama, ili opisima uz fotografije relevantnih faza, ili pak dnevničkim zapisima. Navedeni oblici dokumentiranja spadaju u pisanu arhivsku dokumentaciju. Uz pisanu, dokumentirati se može crtanjem dijagrama i fotografiranjem. Sav materijal koji se skine s predmeta/objekta trebalo bi sačuvati i pohraniti kao materijalnu arhivsku dokumentaciju.

23 I. Definicija konzervatora-restauratora, *ECCO Smjernice struke... nav. dj.*, 246.

13 Prijedlog mape konz.-rest. procesa i rezultata tog procesa
 The proposal for a new map of conservation-restoration process and its results

Često se na baštini na nekom diskretnom mjestu može naći zapis tko je i kada restaurirao. To je informacija koja se ubraja u dokumentaciju »na baštini samoj«. Istoj grupi pripadaju i svi namjerno ostavljeni tehnološki ostaci starih slojeva kao jedna vrsta »sonde onoga što je uklonjeno« za buduća arheometrijska istraživanja (sl. 6, 7).

IV. PRIKAZ METODOLOGIJE KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKOG DOKUMENTIRANJA

Povijesni razvoj struke doveo je u drugoj polovini 20. st. do »metodologije« definiranja ispravnog prijedloga radova. Nažalost, ta metoda još nije nešto s čime se može susresti baš u bilo kojoj radionici... Metoda se temelji na filozofskim idejama i stajalištima ponajprije Cesarea Brandija i Paula Phillipota, ali i drugih²⁴.

Suvremeni metodološki pristup definiranju prijedloga radova prvi je u Hrvatskoj predstavio američki konzervator-restaurator Robert Sawchuck 1993. u sklopu tečaja dokumentiranja i stabiliziranja slika za restauratore-kandidate u organizaciji ARCH fondacije i Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine RH.

Iz logičnoga slijeda rubrika na dokumentacijskom obrascu²⁵ koji je Sawchuck predstavio jasno može se zaključiti da nije riječ samo o »metodi« dokumentiranja nego se radi o metodi koja usmjeruje što smislenijem, kvalitetnijem i ispravnijem definiranju prijedloga radova na razini: »Što (u)raditi?«. Obrazac je preveden na hrvatski i prilagođen, te je Sawchuck danima uvježbavao kandidate za njegovo ispunjavanje²⁶.

IV.1. Metodologija istražnog dokumentiranja

Prvi dio svakoga dokumentacijskog modela odnosi se na inventarizacijske podatke. Taj je dio prijeko potreban jer definira o kojem je predmetu ili objektu konkretno riječ. Treba sadržavati one bitne podatke koji će omogućiti njegovo što jednostavnije lociranje i onemogućiti zamjenu s nekim drugim predmetom ili objektom.

Pogrešno protumačen materijal ili značenja bilo kojeg dijela ili konteksta predmeta/objekta, u pravilu, rezultiraju njegovom pogrešnom interpretacijom u konzervatorsko-restauratorskom zahvatu. Tumačeći filozofiju Cesarea Brandija, Alessandra Melucco Vaccaro definirala

je da *restauriranje nije pomoćna tehnička aktivnost, već čin kritičkog prosuđivanja i određenja umjetničkog djela*²⁷. Prosudbe konzervatora-restauratora imaju ultimativnu važnost za budući izgled, značenje, vrijednosti i interpretacije predmeta ili objekta!

Odgovarajuće usustavljeno *istražno dokumentiranje* može biti metoda koja vodi definiranju »ispravnog« prijedloga radova (sl. 7, 8).

Vizualno i taktilno proučavanje prvi je i ključan oblik istraživanja baštine. Na temelju tog oblika istraživanja određuje se potreba za ostalim. U vizualno i taktilno proučavanje može se ubrojiti i sva povećanja do oko 50 puta.

Sondiranje znači prodiranje u unutrašnjost predmeta ili objekta otvaranjem ili uklanjanjem gornjih slojeva. Na taj se način otkriva stratigrafija predmeta/objekta i eksponiraju stratigrafski i kronološki slojevi.

Analitičke tehnike istraživanja, strukturne tehnike istraživanja i metode datiranja su u skladu sa službenim stajalištima danas jedina »znanost u konz.-rest. struci«. Ove se radnje poduzimaju ili naručuju kako bi se pokušala utvrditi priroda materijala od kojeg se sastoji predmet ili objekt. Analitičke su metode XRF, PIXE, XRD, kromatografije, SEM, FT-IR... Strukturne su metode fotogrametrija, boroskopija, virtualne 3D tehnike prikaza, specijalne fototehnike u vidljivom i nevidljivom spektru, radiografske tehnike snimanja, termografija... I na kraju, postoje metode datiranja: dendrokronologija, radiografija ¹⁴C i termoluminiscencija.

Istraživanje literature i izvora nezamjenjiva je metoda stjecanja spoznaja o predmetu ili objektu, odnosno o njegovu kontekstu. Katkad se može naći i stara dokumentacija koja je pratila ranije radove.

Istražno dokumentiranje ima cijeli niz ciljeva. Promatranjem mape metodologije istražnog dokumentiranja (može se nazvati i mapom *ciljeva istražnog dokumentiranja*) može se zaključiti da prirodnoznanstvene metode istraživanja imaju ključnu ulogu kad se treba spoznati koji su materijali i tehnike izradbe i koje su se promjene dogodile s tim materijalom. Ne odnosi se to samo na starosne promjene i promjene nastale pod utjecajem nepovoljnih uvjeta, već i na sve promjene nastale dodavanjem i/ili oduzimanjem materijala (konz.-rest. radovi, preinake, promjene konteksta...) (sl. 8, 9).

Svaki je predmet/objekt materijalizacija raznih intencija²⁸. Kako se ne bi konzervatorsko-restauratorskim zahvatom poništilo neku vrijednu intenciju – intencije treba prije radova prepoznati i definirati, te definirati i rangirati

²⁴ Više o tome u preveo i priredio Vokić, D. (2007): *nav. dj.*

²⁵ Obrazac iz National Academy of Design, New York.

²⁶ Na temelju tog obrasca predložena je metodologija konz.-rest. rada objavljena u: Vokić, D. (2005): Konzervatorsko-restauratorsko dokumentiranje štafelajnih slika, *Vijesti konzervatora i muzealaca 1-2*, Zagreb, 67-76; isti (2006): Slike na različitim nosiocima, skripta Hrvatskog državnog arhiva *Tečaj za konzervatore-restauratore u svrhu pripreme polaganja stručnih ispita*, Zagreb; isti (2007): Metodologija konzervatorsko-restauratorskog rada, *Smjernice konz.-rest. rada...* 258-265. Vrlo sličnom metodologijom služi se Barbara Appelbaum u knjizi *Conservation Treatment Methodology*, Elsevier, 2007. To je zasad najambicioznija publikacija koja se bavi metodologijom konz.-rest. rada. Ipak, Appelbaum nigdje ne imenuje metodološko dokumentiranje uvjetom znanstvenosti konz.-rest. rada već znanošću izričito imenuje istraživanja koje rade prirodnoznanstvenici i tehničari.

²⁷ Melucco Vaccaro, A. (1996): Rađanje moderne konzervatorsko-restauratorske teorije. Preveo i priredio Vokić, D. (2007): *nav. dj.*, 95.

²⁸ Intencije su neopipljiva (nematerijalna) kategorija koja se reflektira u materijalnoj formi predmeta/objekta.

njihove vrijednosti. Isto tako treba definirati i ostale vrijednosti²⁹. Razni interesi i ukusi favoriziraju razne vrijednosti od namjenskih do starosnih. Arheometrija potencira važnost dokumentarnih vrijednosti, Riegl smatra da *masa, tj. puk preferira vrijednost novog...* Treba evaluirati vrijednosti kako se ne bi poništila neka vrijednost koja je važnija od druge za značenja predmeta/objekta. Uz »vaganje« vrijednosti i intencija treba odgovoriti i na tri pitanja kojima nas je podučio Paul Philippot: »Što je cjelina?«, »Što je kontekst?«, »Kakva je bila povijest tog predmeta/objekta?«³⁰.

Detektirati uzrok sadašnjih oštećenja prijeko je potrebno jer, kako se Brandi izrazio: »Intervencija koja ne uklanja uzrok koji je doveo do oštećenja beskorisna je i neučinkovita.«³¹

Definiranje cilja radova ili definiranje razloga zbog kojih je zatražen konzervatorsko-restauratorski tretman jasnije će usmjeriti prijedlog radova u pravcu »Što raditi?« i definirati raspoložive resurse ponajprije s obzirom na raspoloživi rok i financijske okvire.

IV.2. Prijedlog radova

Prijedlog radova definira »Što raditi?« i »Kako raditi?«. Odgovori na ta pitanja usmjereni su istražnom dokumentacijom, te strukovnim načelima i obzirima³². Prijedlogom radova mogu se predvidjeti radovi preventivnog konzerviranja, konzerviranja i restauriranja.

Načelo održivosti pojavilo se u struci potkraj 20. st. kao refleksija filozofskih promišljanja na području ekologije i

29 Alois Riegl prvi je pokazao i definirao vrijednosti koje mogu biti prisutne u »povijesnom ili umjetničkom spomeniku« (Sažetak Rieglova utjecaja i utjecaja drugih važnih povjesničara umjetnosti na razvoj metoda gledanja i posredno na metodologiju konz.-rest. struke kontekstualizirao je M. Kirby Talley Jr. u članku Oko primjećuje.: gledanje, prosuđivanje i connoisseurstvo. Taj je članak 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo* 2001., a naklada Azinović je 2005. objavila cijelu skriptu u obliku knjige *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Novo i dopunjeno izdanje te knjige objavio je K-R centar pod naslovom *Smjernice konz-rest rada*, Zagreb - Dubrovnik 2007. Prijevod Rieglova *Modernog kulta spomenika* iz 1903. objavljen je u prir. Marko Špikić, *Anatomija povijesnog spomenika*, IPU Zagreb, 2006, 349-412. Usustavljenjem vrijednosti baštine bavio se i Bernard M. Feilden, (B. M. Feilden (1981.): *Uvod u konzerviranje kulturnog naslijeđa*, Društvo konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1981.). Feilden je usustavio vrijednosti u tri kategorije, ali neke vrijednosti se ponavljaju pod različitim semantičkim oznakama, a neke vrijednosti poput *rariteta* ili *vrijednosti novog* uopće se ne spominju. Primjenjivija varijanta usustavljenja vrijednosti nalazi se u B. Appelbaum, *nav. dj.*, 86-115. Tablica prikazana na sl. 15. Birana je kompilacija iz svih triju usustavljenja. Usustavljenje je najbližnje onom B. Appelbaum, ali su neke vrijednosti koje Appelbaum spominje izostavljene u ovoj tablici; tako nije navedena *novčana vrijednost* zbog ECCO-ova *Etičkog kodeksa* i zato što je novčana vrijednost posljedica drugih vrijednosti i specifičnih okolnosti; *obrazovna vrijednost* nije posebno navedena jer spada u uporabne, *komemorativna vrijednost* nije navedena jer spada ili u uporabne ili u sentimentalne vrijednosti, ovisno od slučaja do slučaja, a diskutabilne su i *estetska*, i *asocijativna* vrijednost zbog zbunjujuće bliskosti s nekim drugim vrijednostima. Pojam *istraživačka vrijednost* uzet je radije nego Feildenov pojam *znanstvena vrijednost* jer se istraživanjem ne mora baviti s pozicije znanosti, a i zato što su neke struke poput konzervatora-restauratora ili povjesničara umjetnosti u nekim državnim zajednicama usustavljene u znanost, a u drugima nisu. Zbog istog razloga pojam *arheometrijska vrijednost* nije izabran umjesto *istraživačka vrijednost* usprkos trenutačno sve većoj pomodnosti uporabe tog pojma u struci.

30 Paul Philippot: *Historic Preservation: Philosophy, Criteria, Guidelines*. Prijevod u preveo i priredio Vokić, D. (2007): *nav. dj.*, 199-146.

31 Melucco Vaccaro, A. (1996): *nav. dj.*, 90.

32 Prikazana načela i obziri usustavljeni su na temelju Brandijeve *Teoria del Restauro* (Vokić, D. (2007): *nav. dj.*, 110-118, 178-183, 213-227), Salvador Muñoz Viñásov, *Contemporary Theory of Conservation*, Elsevier, 2005, i etičkog kodeksa kojim se služi HRD, a koji je definirao ECCO 1993. i 2003.

ekonomije. Današnjim korisnicima nalaže da ne uzimaju sebi više nego što im pripada i da se prije ikakvih aktivnosti upitaju što će o njima suditi korisnici u budućnosti. Načelo održivosti danas se smatra najintrigantnijim i u suvremenoj strukovnoj literaturi to je trenutačno najcitiranije načelo. Devedesetih godina 20. st. dominantno etičko načelo rada bilo je minimalnost nužnoga zahvata. Sljedeće bi načelo bilo načelo kompatibilnosti upotrijebljenih materijala s izvornim materijalima. Ta tri načela ni u kojem segmentu nisu diskutabilna, što se ne može reći za načela reverzibilnosti i distinktabilnosti dodanih materijala. Što se načela distinktabilnosti dodanih materijala tiče, potječe još s početka 19. st., kad se u klasicističkom duhu restaurirao rimski Koloseum distinktabilnim materijalom (ciglom). Cesare Brandi razvio je metodu retuširanja slika pomoću crtica (*tratteggio*) koje se ne bi smjele vidjeti s udaljenosti s koje se gleda slika, nego samo iz neposredne blizine. To je načelo često osporavano kao načelo koje u nekoj mjeri degradira izvornu intenciju autora i neodgovarajuće nadomješta koherentnost forme. Načelo distinktabilnosti dodanih materijala ne mora se zadovoljiti vizualnom distinktabilnošću, nego se može zadovoljiti kvalitetnom dokumentacijom, različitom UV fluorescencijom, različitom IR reflektografijom, različitom topljivošću... Što se načela reverzibilnosti tiče, postoji problem dosljednosti primjene načela. Može se govoriti o reverzibilnosti dodanih materijala ili o reverzibilnosti postupka. Načelo reverzibilnosti dodanih materijala katkad je bespredmetno jer neki se konsolidanti ne mogu izvaditi iz materijala, iako su retopljivi, zato što bi se sa njima uklonilo i ono što konsolidiraju... Reverzibilnost postupka može se problematizirati time što uklanjanje nečistoće ili uklanjanje diskoloriranih lakova i sl. definitivno nisu reverzibilni postupak...

I među obzirima koji usmjeruju prijedlog radova također ima diskutabilnih. Obzir prema mogućim negativnim utjecajima na buduća proučavanja predmeta/objekta može biti problem čak i kod minimalnih zahvata. Obzir prema mogućim negativnim utjecajima na predviđenu socijalnu uporabu može biti u koliziji s više načela i obzira, ali činjenica je, što je još i Viollet-le-Duc primijetio, da baština bez funkcije neminovno propada i da je najbolji način očuvanja naći joj funkciju. To može biti i funkcija muzejskog eksponata. Imperativ stabilnosti i neškodljivosti materijala koji se kane aplicirati predmetu ili objektu nije ni na koji način diskutabilan obzir ako se materijal na zadovoljavajući način sinkronizira s načelima.

Načela i obziri koji se nazivaju diskutabilnima jesu smjernice kojima bi se trebalo težiti, ali nisu krute i bezuvjetne smjernice. S kvalitetnim opravdanjem, i na temelju specifičnih obilježja konkretnoga konzervatorsko-restauratorskog slučaja potrebno je naći rješenje koje će biti najmanje oskvrnuće integriteta baštine.

U sklopu metodologije izradbe prijedloga radova, usporedo sa smjernicama za planiranje radova treba planirati i potrebne resurse. Planiranje potrebnih resursa nije samo pitanje

kvalitetnog i efikasnoga strukovnog poslovanja nego i uvjet za obavljanje radova na zadovoljavajući način (sl. 9, 10).

IV.3. Dokumentiranje radova

Cilj metodologije dokumentiranja radova jest pružiti sve potrebne informacije koje omogućuju ponovljivost i reevaluiranje opisanih postupaka.

U standardnoj podjeli radova na preventivno konzerviranje, konzerviranje i restauriranje postoji dvojba kako prikazati održavanje. Iako postupke kućnog održavanja ne obavlja konzervator-restaurator, traži se, i bio bi prijeko potreban njegov savjet. Neki su postupci održavanja direktni, neki indirektni s obzirom na baštinu u zgradi.

Je li primjereno zahvate kućnog održavanja usustaviti u proces konzerviranja? Kućno se održavanje, u pravilu, ne dokumentira. Čini se da se zbog tog razloga održavanje ne bi trebalo prikazivati u spomenutoj podjeli (mapi), jer, u pravilu, iza održavanja ne ostaje nikakva dokumentacija (sl. 10, 11).

Dokumentiranje konzervatorsko-restauratorskih radova često se među laicima percipira kao istoznačnica konz.-rest. dokumentiranju. U biti, to je kudikamo najlakši dio konzervatorsko-restauratorske dokumentacije. Sastoji se od zapisivanja primjenjivanih postupaka, materijala, pomagala, fotografija promjena na baštini i fotografija svih relevantnih faza radova (sl. 11, 12).

V. REZULTATI KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH PROCESA

Rezultat konzervatorsko-restauratorskih procesa jest očuvana baština koju je lakše percipirati, razumjeti i evaluirati³³. Rezultat konz.-rest. procesa materijalizira se u dva oblika: konzervirani i restaurirani predmet/objekt (baština sama) i u obliku informacija koje su tim procesom zabilježene (dokumentacija). Oba rezultata služe za daljnje procesuiranje, kako od konz.-rest. struke, tako i od drugih zainteresiranih struka na svoj način.

Ujedini li se jednim prikazom mapa metodologije konzervatorsko-restauratorskog procesa s mapom rezultata toga procesa, dobit će se prikaz komplementaran mapi aktivnosti konzervatora-restauratora (sl. 12, 13).

ZAKLJUČAK

Da bi se mogle definirati konzervatorsko-restauratorske aktivnosti ili konz.-rest. proces, potrebno je definirati jasnu semantičku oznaku za svaku pojedinu aktivnost konzervatora-restauratora. Sadašnje definiranje *preventivnog konzerviranja* to ne omogućuje jer involvira poslove koji nisu specijalnost konzervatora-restauratora poput inventariziranja, prikupljanja, te pravne, protupožarne i protuprovalne zaštite. Predlaže se redefiniranje pojma *preventivno konzerviranje* da bi se *preventivno konzerviranje* moglo opravdano prikazivati kao

djelatnost konzervatora-restauratora. Redefinirani se pojam odnosi samo na onaj skup mjera koje su usmjerene na reduciranje stupnja propadanja materijala. Materijal propada pod nepovoljnim utjecajima temperature, vlage, svjetlosti, dodira sa štetnim materijalima i tvarima, bioloških čimbenika razgradnje i manipuliranja ili uporabe. Zaštita od rizika, na što se odnosi inventariziranje, prikupljanje, pravna zaštita, protupožarna zaštita i protuprovalna zaštita onaj su dio preventivnih aktivnosti za koje se predlaže prestanak uporabe semantičke oznake preventivno konzerviranje.

Predlaže se semantička oznaka preventivna zaštita (*preventive protection*) za označavanje cjelokupnog zbroja preventivnih aktivnosti, u što bi se zajedno uz redefinirano preventivno konzerviranje ubrajali i oni poslovi koji nisu zadaća konzervatora-restauratora: inventariziranje, prikupljanje, pravna zaštita, protupožarna zaštita i protuprovalna zaštita.

Prijedlog mape konzervatorsko-restauratorskog procesa temelji se na tezi da je taj proces jedino dokazivo i jedino ispravno prikazati metodološki usustavljenom dokumentacijom. Nakon konz.-rest. procesa ostaje očuvani predmet/objekt baštine i ostaje konz.-rest. dokumentacija. To su dva oblika materijalizacije konz.-rest. procesa. Nije samo predmet/objekt baštine ono što se čuva nakon konz.-rest. procesa i na što se odnose mjere preventivne zaštite. I konz.-rest. dokumentacija čuva se i štiti od propadanja.

Teza koja govori da je metodološki usustavljena dokumentacija uvjet znanstvenosti konzervatorsko-restauratorskog rada i uporište epistemologije struke dopunjena je prikazom konzervatorsko-restauratorskoga procesa u skladu s tezom da je taj proces jedino dokazivo i jedino ispravno prikazivati metodološki usustavljenom dokumentacijom.

Literatura

- American Institute for Conservation (1981): *Written Documentation*, AIC 9th Annual Meeting Philadelphia 1981, Washington.
- American Institute for Conservation (2010): *AIC Directory 2010*, Washington.
- Appelbaum, B. (2007): *Conservation Treatment Methodology*, Elsevier.
- Brandi, C. (1963): *Teorija restauriranja I*. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Melucco Vaccaro, A. (1996): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute 230-235. Taj je članak 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo*, Zagreb, 2001. Objavljeno u preveo i priredio D. Vokić (2005), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb, 90-96. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb - Dubrovnik, 110-118.. Izvorno objavljeno: Brandi, C. (1963): *Teoria del restauro*, Roma.
- Caple, C. (1999): *Formative Conservation*, ICOM-CC 12th Triennial Meeting Preprints, Lyon, 135 -139.

³³ Rezultat je definiran prema ECCO-ovim *Smjernicama struke*, I. Definicija konzervatora-restauratora. Prijevod u prev. i prir. Vokić, D. (2007): *Nav. dj.* 246.

- Centre Interrégional de Conservation et Restauration du Patrimoine (C.I.C.R.P.), *Preventive conservation*, <http://www.cicrp.fr/preventive-conservation.html> (3. 3. 2011.)
- ECCO, (2010): *Competences for Access to the Profession*, <http://www.ecco-eu.org/documents/ecco-documentation/index.php> (3. 3. 2011.)
- ECCO *Professional guidelines (smjernice struke)*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o./professional-guidelines.html>. Prijevod u preveo i priredio Vokić, D. (2007): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb - Dubrovnik, 238 - 254.
- Feilden, B. M. (1981): *Uvod u konzerviranje kulturnog nasljeđa*, Zagreb.
- Hrvatsko restauratorsko društvo (2003.): Definicije osnovnih stručnih termina Hrvatskog restauratorskog društva, *Vijesti muzealaca i konzervatora* 3-4, Zagreb, 2003, 76-78.
- ICOM-CC Working Groups, *Preventive Conservation*, <http://www.icom-cc.org/36/working-groups/preventive-conservation/> (3. 3. 2011.)
- ICCROM, *Standards in Preventive Conservation*, http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_04_StandardsPreventiveConservation.pdf (3. 3. 2011.)
- ICCROM, *Teamwork for Preventive Conservation*, http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_01_Teamwork_en.pdf (3.3.2011)
- Jessup, C. W. (2009.): *History of Preventive Conservation*, <http://cool.conservation-us.org/byform//mailing-lists/cdl/2009/0448.html>, (27. 3. 2011.).
- Lambert, S: *Italy and the history of preventive conservation*, <http://ceroart.revues.org/1707>, (12. 3. 2011.).
- Laszlo, Ž. (2008.): prikaz knjige Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki, *Prinove knjižnice MDC-a 2007*, MDC Zagreb, 2008; također dostupno na [http://mdc.hr/hr/mdc/knjiznica/prinove-knjiznice-mdc-a/rezultati-pretrazivanja-prinova/?trazi=prinove&s=14+\(1\)+2007&stranica=3&prinovaId=26620](http://mdc.hr/hr/mdc/knjiznica/prinove-knjiznice-mdc-a/rezultati-pretrazivanja-prinova/?trazi=prinove&s=14+(1)+2007&stranica=3&prinovaId=26620) (3. 3. 2011.)
- Melucco Vaccaro, A. (1996.): Rađanje moderne konzervatorsko-restauratorske teorije. Taj je članak 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo* 2001, Zagreb. Objavljeno u preveo i priredio D. Vokić (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb, 72 - 81. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb - Dubrovnik, 88-98. Izvorno objavljeno: Melucco Vaccaro, A. (1996): *The Emergence of Modern Conservation Theory*. Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Melucco Vaccaro, A. (1996): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 202 - 212.
- Muñoz Viñas, S. (2005.): *Contemporary Theory of Conservation*, Elsevier.
- Talley M. K. Jr. (1996.): Oko primjećuje: gledanje, prosuđivanje i connoisseurstvo. Taj članak je 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripta *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripta je objavljen u časopisu *Kolo* 2001, Zagreb. Objavljeno u preveo i priredio D. Vokić (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb, 20-53. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb - Dubrovnik, 27 - 66. Izvorno objavljeno Talley M. K. Jr. *The Eye's Caress: Looking, Appreciation and Connoisseurship*. Izvorno objavljeno u Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Melucco Vaccaro, A. (1996.): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 2 - 42.
- Philippot, P. (1976.): Povijesno očuvanje: filozofija, kriterij, smjernice II. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Melucco Vaccaro, A. (1996.): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 358 - 363. Taj članak je 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripta *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo* 2001., Zagreb. Objavljeno u preveo i priredio D. Vokić (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb, 168 - 172. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb - Dubrovnik, 178 - 183. Izvorno objavljeno: Philippot, P. (1976.): *Historic Preservation: Philosophy, Criteria, Guidelines; Preservation and Conservation: Principles and Practices*, Proceedings of the North American International Regional Conference, Williamsburg, Virginia, and Philadelphia, Pennsylvania, 1972. Washington.
- Stout, G. L. (1935.): A Museum Record of the Condition of Paintings, *Technical Studies, Vol.3, No. 4*, Boston, 200 - 216.
- Riegl, A. (1903.): Moderni kult spomenika. Objavljeno u Marko Špikić, *Anatomija povijesnog spomenika*, IPU Zagreb, 2006, 349 - 412
- Vokić, D. (2005.): Konzervatorsko-restauratorsko dokumentiranje štafelajnih slika, *Vijesti konzervatora i muzealaca* 1-2, Zagreb, 67 - 77.
- Vokić, D. preveo i priredio (2007): *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada*, Zagreb - Dubrovnik.
- Vokić, D. (2007.): Metodologija konzervatorsko-restauratorskog rada, *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada*, Zagreb - Dubrovnik, 258 - 265
- Vokić, D. (2006.): Slike na različitim nosiocima, skripta Hrvatskog državnog arhiva *Tečaj za konzervatore-restauratore u svrhu pripreme polaganja stručnih ispita*, Zagreb.
- The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments*, Athens, 1931, http://www.icomos.org/athens_charter.html (3. 3. 2011.)
- Pravilnik o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti te uvjetima i načinu njihova stjecanja* (NN, 59/09.), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/305281.html> (3. 3. 2011.)

Summary

PROPOSAL FOR THE NEW SYSTEMATIZATION OF THE CONSERVATION-RESTORATION PROFESSION

In order to define conservation-restoration activities or the conservation-restoration process, it is necessary to define a clear semantic denotation for each conservator-restorer's activity. The present definition of preventive conservation does not enable that since it involves work that is not a conservator-restorer's expertise, such as inventorying, collecting, and legal, fire and theft protection. A redefinition of the term preventive conservation is suggested so that it refers only to the group of measures that are focused on the reduction of material deterioration. Material deteriorates under unfavorable humidity and light conditions, in contact with harmful materials, chemicals and biological decomposition factors, as well as due to handling (or use). It is recommended that the semantic denotation preventive conservation not be used for risk protection, which refers to inventorying, collecting, legal, fire and theft protection.

The semantic denotation of preventive protection is recommended for use in a whole range of preventive activities, which together with the redefined preventive conservation would include

inventorying, collecting, legal, fire and theft protection. The map of the conservation-restoration process is based on the premise that this process is demonstrable and presentable only through a methodologically systematized documentation. After the conservation-restoration process, we are left with a preserved heritage object and conservation-restoration documentation. Those are the two forms of substantiation of the conservation-restoration process. The heritage object is not the only thing that is preserved after the conservation-restoration process and to which the preventive protection measures are applied; archival conservation-restoration documentation is also kept and preserved.

The premise that says that a methodically systematized documentation is a prerequisite of conservation-restoration work and a basis of professional epistemology was further completed with a map of the conservation-restoration process in accordance with the premise that conservation-restoration process is demonstrable and presentable only through a methodologically systematized documentation.